

فهرست

سر سخن

آسیب‌شناسی مقاله‌نویسی، چاپ، تجدید چاپ، نشر و توزیع کتاب (۲۵)..... ۳-۴

جستار

حکم آستانه شیخ ابواسحاق کازرونی (۸۲۶ق) / عمادالدین شیخ‌الحکامی ۵-۹

کریم خراسان کیست؟ / سید علی میرافضلی ۱۰-۱۱

زندگی‌نامه منظوم عبدالقادر مراغی به قلم خودش؛ معرفی یک سند، همراه با یادداشتی مقدماتی /

علی فردوسی ۱۲-۱۷

گزارش برگدال از کشف و استرداد نسخه‌های خطی مسروقه کتابخانه سلطنتی / محمدصادق

میرزا ابوالقاسمی ۱۸-۲۲

کهن‌ترین نمونه‌های شناخته‌شده کاغذ ابری / علی صفری آق‌قلعه ۲۳-۳۶

حذف حرف عطف و یکی از ساخت‌های نامأنوس دستوری در شعر کهن / مسعود راستی‌پور ۳۷-۴۱

شاهنامه فردوسی در بافت عصر غزنوی / آ.سی. اس. بیگاک؛ ترجمه: حمیدرضا حکیمی ۴۲-۵۶

فارسی یهودی کهن در میانه فارسی میانه و فارسی دری کهن؛ بازآزمایی یک فرضیه مشهور / لودویگ پاول؛

ترجمه: ستایش دشتی ۵۷-۶۳

کاتب نسبت خرقه شاه‌نعمت‌الله ولی در المشیخه‌خاندان حثوثی یزدی / محمدرضا ابوبی مهریزی ۶۴-۶۸

برگی از تاریخ (۲)؛ معرفی نامه‌ای از حسنعلی خان گروسی (امیرنظام) / محمدجواد جدی ۶۹-۷۱

پرده ماده یا پرده یاده؟ / یاسر دالوند ۷۲-۷۳

ثبت کتیبه‌های حکومتی فرهادمیرزا معتمدالدوله در ولایت کردستان / جواد ددهجانی ۷۴-۷۹

تیتی و میتی / ایمان منسوب بصری، حسن زیاری ۸۰

چهارپاره / علی صفری آق‌قلعه ۸۱-۹۴

طاق گزا؛ جای‌نامی در خسرو و شیرین نظامی / علی کریم‌زاده ۹۵-۹۶

نقد و بررسی

بررسی انتقادی تصحیح کفایة الطّب حبیبش تغلیسی / عرفان‌جوینة بهروز ۹۷-۱۱۷

چند انتقاد واجب از فصل دوم کتاب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی / سیداحمدرضا قائم‌مقامی ۱۱۸-۱۲۲

باز چاپ پرتوستان یا مصداقی برای خورشید به گل اندودن / محمدابراهیم ایرج‌پور ۱۲۳-۱۳۳

نگاهی دوباره به تصحیح خلاصه‌الاشعار و زیده‌الافکار (بخش شیراز و نواحی آن) / مرتضی موسوی ۱۳۴-۱۴۱

ملاحظات در فهرس جدید کتابخانه ملی ایران / مصطفی درابنی ۱۴۲-۱۵۳

توضیحاتی درباره دیوان منوچهری به تصحیح سعید شیری و بازنگری در تصحیح برخی ابیات

منوچهری / راهبه آبدان ۱۵۴-۱۶۶

چاپی نه در خور متن از متنی نه در خور چاپ! / علی شاپوران ۱۶۷-۱۷۴

از کشفیات در اشعار کسایی تا سرقات از یافته‌های ریاحی! / محسن شریفی‌ضحی ۱۷۵-۱۸۰

تکمله‌ای بر مقاله «کهن‌ترین مکتوب تاریخ‌دار فارسی» / سلمان ساکت ۱۸۱-۱۸۲

تصحیح و بازخوانی عباراتی از جواهرنامه نظامی / اکبر حیدریان ۱۸۳-۱۸۶

فهرست نسخ خطی فارسی کتابخانه و مرکز اطلاعات آکادمی علوم مجارستان / مزده محمدی ۱۸۷-۱۹۰

پژوهش‌هایی در باب تحقیق

ریشه‌شناسی چه می‌کند؟ (۳) / سیداحمدرضا قائم‌مقامی ۱۹۱-۱۹۸

ایران در متون و منابع عثمانی (۱۷)

زندگی و آثار خورشیدپاشا / نصرالله صالحی ۱۹۹-۲۰۱

درباره نوشته‌های شمشین

درباره «ولادت خواجه به روایت خواجه» / لیلی وهرام ۲۰۲-۲۰۷

۷۸ - ۷۹

فصلنامه تخصصی اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی دوره سوم، سال دوم، شماره یکم و دوم بهار - تابستان ۱۳۹۶ [انتشار: زمستان ۱۳۹۷]

صاحب امتیاز:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ

نقره‌آبی

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

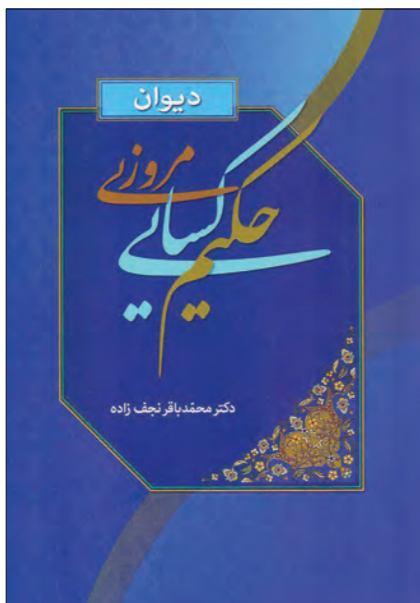
www.mirasmaktoob.ir
gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۱۵۰,۰۰۰ ریال

روی جلد: انجامه دستنویسی از ترجیع‌بند جامی (نسخه W651 موزه هنری والترز، نستعلیق ممتاز محمدزمان التبریزی، مورخ ۹۹۸ هجری)

تصویر خط بسمله

از نسخه کتابخانه John Rylands

از کشفیات در اشعار کسایی تا سرقات از یافته‌های ریاحی!

محسن شریفی صبحی

دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد مشهد
mohsen.sharif66@yahoo.com

زحمت استادی است که مورد ستم قرار گرفته است و کسانی با حاصل رنج و زحمت او سعی کرده‌اند برای خود اسم و رسمی به هم بزنند و سری در سرها در بیاورند؛ کسانی که نه الفبای تحقیق را می‌دانند و نه از سلامت و صداقت علمی بهره‌ای دارند. البته در این راه ناصواب، ناشری نام‌آشنا نیز خطایی عجیب کرده و تألیف (!) دیوان کسایی را، که در واقع اثری منتحل است، منتشر کرده است. کار مؤلف هم در مقدمه، هم در متن اشعار و هم در توضیحات و تعلیقات، رونویسی و گردآوری مطالب دکتر ریاحی است و اغلب از بردن نام ریاحی ابا داشته و به‌زعم خود او را با کلماتی چون «منتقدان» و «برخی» (نک. ص ۱۵۳) نادیده گرفته است!

رونویسی یافته‌های ریاحی و دیگران در مقدمه

گفته ریاحی در آنچه زیر نام «کسایی، زادگاه کسایی، مذهب کسایی و روابط شعری وی با ناصر خسرو» آمده، در چاپ جدید دیوان کسایی سرقت شده و به ریاحی و منابع مورد استفاده او اشارتی نرفته است. مؤلف در اولین بندی که اجزای مختلف آن را از گوشه و کنار متن ریاحی - بدون ذکر منبع و مأخذ - جمع‌آوری کرده، چنین گفته است:

نام کسایی به درستی روشن نیست. باخرزی در دمیه‌القصیر از

دیوان حکیم کسایی مروزی. کسایی مروزی. تألیف محمدباقر نجف‌زاده. تهران: زوار، ۱۳۹۶.

دکتر محمدمین ریاحی در تألیف کتاب کسایی مروزی؛ زندگی، اندیشه و شعر او که باعث شکل‌گیری دیوانی کوچک از اشعار کسایی شد، کوششی درخور داشته است و در جمع‌آوری و یافتن اشعار تازه از این شاعر قدیم از رهگذر ارزیابی منابع اصیل و دست اول از جمله متون ادبی، جنگ‌ها، تذکرها و مجموعه‌های شعری و فرهنگ‌های لغت، خدمتی بزرگ به ادبیات فارسی کرده است.

در تألیف ایشان، نخستین سوگ‌نامه مذهبی در شعر فارسی برای اولین بار به شکل کامل معرفی شده و مناسبات بین کسایی و ناصر خسرو و نیز اقوال محققانی که در باره کسایی به تحقیق پرداخته‌اند مورد بررسی نقادانه قرار گرفته است. همچنین با ذکر منابعی که اشعار اصیل و مشکوک کسایی را در خود جای داده‌اند راه تحقیق و تحلیل این اشعار برای دیگران باز شده است. ریاحی در پایان اشعاری که از کسایی آورده است، ابیات پراکنده و پس از آن ابیات منسوب به کسایی را که به دیگران نیز نسبت داده شده است ذکر کرده و منبع سخن خویش را نیز یاد کرده است.

هدف از یادآوری این نکات، ادای احترام و پاسداشت

سخنوری به نام «ابوالحسن علی بن محمد کسایی مروزی» سخن می‌گوید که آراینده و پیراینده آن آقای احمد آتش این گمان را نزدیک به یقین دانسته که او همان کسایی شاعر معروف باشد. در بررسی‌های انجام پذیرفته در رویه‌های پسین دریافته می‌شود که این دیدگاه درست است و جای هیچ دودلی و گمانی نیست و چهارمقاله و تذکره‌های موجود پارسی این گواه را تأیید می‌کنند؛ بدین ترتیب نسبت و شجره‌نامه این شاعر روشن می‌شود. (ص ۱۵)

این بند چند ابهام و پرسش در ذهن خواننده ایجاد می‌کند:

۱. در ابتدای بند، نام کسایی به درستی روشن نیست و در پایان روشن می‌شود!
  ۲. آراینده و پیراینده یعنی چه؟!
  ۳. بررسی‌های انجام پذیرفته از جانب چه کسانی؟ این بررسی‌ها نشانی و صاحب ندارند؟
  ۴. رویه‌های پسین چیست؟!
  ۵. منبع دمیه‌القصر چگونه برای رونویس شناخته شده است و چرا هیچ نشانی نه از این کتاب و نه از مأخذ گفتار وی در ارجاعات او مشاهده نمی‌شود؟
- بند یادشده ملغمه‌ای از نکات موجود و یافته‌های شخصی ریاحی در متن دیوان کسایی است:

نخستین و مهم‌ترین منبع درباره کسایی، دمیه‌القصر ابوالحسن باخرزی است... و کنیه و نام صحیح او که غلط مشهور متأخران را بر طرف می‌کند... (ص ۹)

نام کسایی در چهارمقاله عروضی به صورت ابوالحسن کسایی آمده و در دمیه‌القصر... از او چنین یاد شده: ابوالحسن علی بن محمد الکسایی المجتهد المقیم بنسب و مروزی الاصل. (ص ۱۸)

چنین است نام او در چهارمقاله و نیز در دمیه‌القصر باخرزی سخن از شاعری به نام ابوالحسن علی بن محمد کسایی مروزی می‌رود که به حدس احمد آتش همین کسایی است. (ص ۴۴)

همچنین آنچه زیر مذهب کسایی از صفحه ۱۹ تا ۲۵ آمده خلاصه‌ای از یافته‌های ریاحی و دیگران است که در متن ریاحی موجود است. نجف‌زاده خطاباً ریاحی را نیز، که از صفحه ۵۳ به بعد آمده و در نه دسته اشعار ناصر خسرو درباره کسایی را تحلیل کرده، به نام خود به ثبت رسانیده است (رک. ص ۳۵-۴۳).

کشفیات در اشعار کسایی

مؤلف، در مقدمه‌ای که با کمک استاد ریاحی نوشته است، در ذکر تفاوت کار خود و ایشان گفته که ریاحی ۳۰۷+۳۸ بیت از اشعار کسایی را گرد آورده و وی (مؤلف) ۳۵۷ بیت را؛ یعنی ادعا کرده که چاپ او ۱۲ بیت شعر جدید دارد که در دیوان گردآورده ریاحی موجود نیست.

لابد منظور از ۳۰۷+۳۸ بیت در چاپ ریاحی، این است که آن زنده‌یاد ۳۰۷ بیت را از کسایی دانسته (البته گاهی در این ابیات اشاره کرده که احتمالاً از کسایی نیست) و ۳۸ بیت دیگر به نام دیگران آورده که به کسایی نیز منسوب است. اما چنان که با مطالعه سطحی چاپ استاد ریاحی نیز معلوم می‌شود، ایشان در ۳۸ شماره ابیاتی از دیگران را که به نظر ایشان به اشتباه به کسایی منسوب شده را در پایان ۳۰۷ بیت ذکر کرده است. رونویس‌کننده دیوان گردآورده ایشان، یعنی مؤلف کتاب حاضر، این ۳۸ شماره را ۳۸ بیت پنداشته که به توضوح خطا کرده است؛ ۲ شماره اول، نسبت ناصحیح قصیده ناصر خسرو و حمزه کوچک است و در ۳۶ شماره باقی مانده نیز تعداد ۴۰ بیت از ابیات مشترک الانتساب به کسایی و دیگران معرفی شده است، نه ۳۸ بیت. تشخیص این انتسابات نیز کاری راحت نبوده است و اغلب آن حاصل مطالعات و یافته‌های شخصی استاد ریاحی بوده که ایشان با ذکر منابع و مأخذ و دلایل علمی گفته‌اند این ۴۰ بیت نمی‌تواند از کسایی باشد و به دیگران منسوب است. حال تمامی این ۴۰ بیت یکجا مورد مصادره مؤلف قرار گرفته و در لابه‌لای دیگر ابیات کسایی جا خوش کرده است. نه تنها این ۴۰ بیت که اغلب توضیحات ریاحی درباره این ابیات نیز در چاپ جدید وارد شده است، بدون اینکه مؤلف خود را ملزم به ذکر منبع و مأخذ اطلاعات خویش بداند. البته این بدان معنا نیست که وی فقط توضیحات و تعلیقات مربوط به این ۴۰ بیت را رونویسی کرده است، تقریباً تمام آنچه درباره ۳۴۷ بیت گردآورده ریاحی آورده رونویسی است که در بخش بعدی بدان خواهیم پرداخت.

گفتیم که یکی از ادعاهای مؤلف دیوان تازه کسایی این است که دیوان گردآورده ریاحی ۳۰۷+۳۸ بیت (جمعاً ۳۴۵ بیت) داشته و چاپ ایشان ۳۵۷ بیت؛ یعنی گمان برده است که با احتساب ۳۴۵ بیت در چاپ ریاحی، ۱۲ بیت نسبت به او به

آن قطره باران به ارغوان بر
چون خوی که به روی نیکوان بر
در زیر این بیت گفته‌اند که در برخی منابع چنین آمده است:

آن قطره باران به ارغوان بر
چون خوی به بناگوش نیکوان بر

مؤلف این بیت را نیز بیتی مجزا از بیت ۲۷۲ پنداشته و آن را نیز در شمار ابیات جدید کسایی تلقی کرده است! نکته‌ای که نباید از نظر دور داشت این است که ریاحی (ص ۱۱۶) این بیت را در شمار ابیات دیگران ضبط کرده و گفته جزو قطعه‌ای پنج‌بیتی است که به نام زینبی علوی در لباب‌الالباب (ص ۲۷۵) موجود است. مؤلف تمام این سخن را بی ذکر نام ریاحی نقل و رونویسی کرده، با این تفاوت که بیت را دو بار شمرده است.

۳. از اندک نکاتی که حاصل یافته‌های مؤلف است بیت زیر است (ص ۸۷) که در چاپ ریاحی موجود نیست:

هم از زر ساو و هم از بسته نیز
هم از در و یاقوت و هر گونه چیز

او در توضیح بیت چنین گفته است:

مأخذ شعر: تحفة‌الاجاب؛ در نسخه خطی تحفة‌الاجاب شماره عمومی ۳۷۱۲ کتابخانه آستان قدس رضوی این بیت را به اسدی نسبت داده است. (ص ۱۵۷)

نمی‌دانم ایشان این انتساب را در کدام تحفة‌الاجاب دیده است و چنین ارجاع دادنی در کجا سابقه دارد، اما طبق آنچه در فرهنگ فارسی مدرسه سپهسالار (منسوب به قطران، ص ۱۴۲) آمده، این شعر از اسدی طوسی است و در گرشاسپ‌نامه اسدی (۱۳۵۴: ۱۹۷) موجود است و چنین ضبط شده است:

هم از زر ساوه هم از رسته نیز
هم از در و یاقوت و هر گونه چیز

۴-۵. چهار بیت پشت سر هم در چاپ ریاحی (ص ۱۰۴-۱۰۵) آمده که به شرح زیر است:

تیز بودیم و کند گونه شدیم
راست بودیم و باشگونه شدیم
سرو بودیم چند گاه بلند
گوژگشتیم و چون درونه شدیم

دیوان کسایی افزوده است، که طبق آنچه گفته شد (چاپ ریاحی ۳۴۷ بیت دارد نه ۳۴۵ بیت) محاسبات او غلط بوده و تعداد ۱۰ بیت مورد اختلاف است.

اما آیا یافتن ۱۲ بیت یا ۱۰ بیت از یک شاعر جواز چاپی جدید است؟ آیا بهتر نبود ایشان یافته‌های خویش را در قالب یک مقاله ارائه دهد؟ برای روشن تر شدن موضوع و ادعای کشف ۱۲ بیت که در حقیقت ۱۰ بیت است، این ۱۰ بیت نویافته را در این بخش بررسی و تحلیل می‌کنیم تا ادبا را به کار آید و رونقی بر چاپ ایشان بیفزاید.

۱. قطعه‌ای سه‌بیتی در صفحه ۸۱ به شرح زیر هست:

دستش از پرده برون آمد چون عاج سپید
گفتی از میغ همی تیغ زند زهره و ماه
پشت دستش به مثل چون شکم قاقم نرم
چون دم قاقم کرده سر انگشت سیاه
نرم نرمک ز پس پرده به چاکر نگرست
گفتی از میغ همی تیغ زند گوشه ماه

ریاحی (ص ۹۲) که فقط دو بیت آغازین را به نام کسایی ثبت کرده، درباره بیت اول گفته است:

با تغییر مصراع اول در لغت فرس (چاپ دبیرسیاقی، ص ۸۳) چنین است:

از پس پرده نهانی سوی چاکر نگرست
گفتی از میغ همی تیغ زند گوشه ماه
و در صحاح-الفرس نخجوانی (ص ۱۶۲) بدین صورت:
نرم نرمک ز پس پرده به چاکر نگرست
گفتی از میغ همی تیغ زند گوشه ماه

حال مؤلف نه تنها تمامی نکات ذکر شده را به نام خود ثبت و رونویسی کرده، بلکه با رندی و هوشمندی بیت سوم را - که در واقع ضبطی دیگر از بیت اول است و ریاحی نیز بدان اشاره کرده است - به عنوان بیتی نویافته از کسایی به گنجینه ادب فارسی افزوده است!

۲. بیت شماره ۲۷۲ در چاپ جدید دیوان (ص ۸۶) بدین صورت است:

نوز نامرده ای شگفتی کار
راست با مردگان بگونه شدیم
خوب گرسوی مانگه نکند
گومگوشوکه مانمونه شدیم

مؤلف دیوان جدید بین دو بیت اول و دو بیت دوم فاصله ایجاد کرده، اما شگفتی آنجاست که از درون این چهار بیت دو بیت تازه و نویافته بیرون کشیده که متأسفانه در چاپ ریاحی مشاهده نگشته است! ایشان، با درایتی خاص، بیت اول (ص ۸۷) و دوم (ص ۹۲) را مکرر کرده و آنها را تازه پنداشته است.

۶. قطعه‌ای سه‌بیتی در چاپ جدید (ص ۸۲) و چاپ ریاحی (ص ۹۴) موجود است که بیت دوم آن به شرح زیر است:

یک داوری به سر نبرد هرگز
تا جان به نزد او نبری پاره

تا بدین جای کار تنها تفاوت بین دو دیوان این است که ریاحی «به سر» ضبط کرده و مؤلف «بر سر». اما مؤلف چاپ جدید اشعار کسایی همین بیت را در صفحات بعد چنین آورده و آن را تازه قلمداد نموده است:

یک داوری به سر نبرد هر کار
تا جان نبرد او بزی پاره

۷. همچون نمونه بالا، بیت زیر متعلق است به شعری هفت‌بیتی (ص ۸۲) و در صفحاتی بعد (ص ۹۴) مکرر شده است:

نباشد میل فرزانه به فرزند و به زن هرگز
ببرد نسل این هر دو نبرد نسل فرزانه

۸. همچنین بیت زیر (رک. ص ۸۲، ۹۴) که از همان شعر مذکور مکرر شده است:

اگر ابروش چین آرد سزد چون روی من بیند
که رخسارم پراز چین است چون رخسار بهنانه

۹-۱۰. ریاحی آگاهانه ابیاتی از اشعار کسایی را وارد دیوان وی نکرده است، چون حاوی الفاظ زشت و رکیک بوده‌اند: نظیر پنج بیت که در نسخه‌های گونه‌گون لغت فرس اسدی

به شاهد واژه‌های: بلایه، شندف، مکباز، نزرده آمده است.
(ص ۴۲)

حال مؤلف فقط توانسته دو بیت از پنج بیت مورد نظر ریاحی را بیابد و در چاپ خویش وارد کند. او این دو بیت را در شمار اشعاری در نظر آورده که در چاپ ریاحی نیست (ص ۹۵). ضبط بیت اول در چاپ وی زمین تا آسمان با آنچه باید باشد متفاوت است و به‌خاطر آشفتگی ضبط، اصلاً قابل فهم نیست.

رونویسی توضیحات ریاحی در تعلیقات

بخشی که در چاپ جدید «شرح و تحلیل ابیات متن کتاب» نام دارد، در واقع همان توضیحات و تعلیقات ریاحی است که در پانویس هر صفحه از دیوان کسایی دیده می‌شود. مؤلف تقریباً تمامی منابعی را که ریاحی دیده بوده بدون ارجاع تکرار کرده و اغلب یافته‌های او را، به‌اضافه ضبط‌های خاص مصاریع و ابیات مختلف در چاپ ریاحی، به نام خود به ثبت رسانیده است. ذکر تمامی نمونه‌ها از حوصله این مقاله خارج است و تنها به مواردی اکتفا می‌شود:

۱. قطعه دو‌بیتی: «هیچ نپذیری چون ز آل نبی باشد مرد... الخ» در چاپ ریاحی (ص ۷۳) آمده و ایشان درباره آن چنین گفته است:

این دو بیت در کتاب النقص ص ۲۸۵ بی ذکر گوینده آمده و نفیسی در تعلیقات لباب ص ۶۶۱ حدس زده است که این ابیات از کسایی است به دلیل این که ناصر خسرو قصیده‌ای در این وزن و قافیه سروده و از آخرین ابیات آن برمی‌آید که در جواب کسایی است:

گر سخن‌های کسایی شده پیوند و ضعیف
سخن حجت با قوت و تازه و برناست

حال مؤلف با سرقت تمام آنچه در گفتار ریاحی آمده، طوری وانمود کرده که خود کتاب النقص و تعلیقات نفیسی بر لباب‌الالباب را دیده است:

مأخذ شعر: نقض، ص ۲۸۵، تعلیقات لباب‌الالباب، ص ۶۶۱. در نقض نام شاعر یاد نشده و روانشاد استاد نفیسی در تعلیقات لباب‌الالباب گمان کرده که شعر باید از سروده‌های کسایی باشد. چه ناصر خسرو قصیده‌ای در همین وزن و قافیه سروده و در بیت پایانی کسایی را مورد خطاب قرار می‌دهد:

گر سخن‌های کسایی شده پیوند و ضعیف
سخن حجت باقوت و تازه و برناست

مؤلف نیز چنان وانمود کرده که تمامی منابع یادشده را خود دیده و همه این گفتار حاصل تتبعات اوست (ص ۱۲۰).

۲. ضبط شعر «نرگس نگر چگونه همی عاشقی کند...» در عرفات‌العاشقین و مجمع‌الفصحادر قیاس بالباب‌الالباب دارای تفاوت‌هایی است که در چاپ ریاحی (ص ۷۴) ذکر شده است. مؤلف نیز عیناً، بی آنکه نامی از ریاحی ببرد، مأخذ سه‌گانه را آورده و نسخه‌بدل‌ها را نیز رونویسی کرده است (ص ۱۱۴).

۵. ریاحی مأخذ یکی از اشعار کسایی را در دمیه‌القصر باخرزی (چاپ ۱۳۴۹ حلب، ص ۱۶۹) به دست داده است (ص ۸۱) و مؤلف نیز مأخذ همان شعر را «دمیه‌الخضر، ص ۱۶۹» دانسته و دیگر توضیحات ریاحی را تکرار کرده است (ص ۱۲۵).

۳. ریاحی درباره بیت «سرکش بریست رود باربدی زد سرود...» چنین آورده است:

۶. ریاحی درباره شعر «گل نعمتی است هدیه فرستاده از بهشت...» گفته است که هرمان آته و، به نقل از او، ادوارد براون (هر دو با ارجاع دقیق) به تقدم این مضمون برگفته خیام اشاره داشته‌اند (ص ۸۷). مؤلف نیز با حذف نیمه اول، یعنی اشاره به هرمان آته، باقی گفتار ریاحی را رونویسی نموده است (ص ۱۳۲).

در لغت‌نامه دهخدا به شاهد واژه سرود به نام کسایی آمده، اما در همان کتاب در ماده سرکش... به [نام] سنایی نیز ضبط شده و چون در دیوان سنایی یافته نشد، ظاهراً از کسایی است. (ص ۸۰)

۷. ریاحی زیر بیت «زاد همی ساز و شغل خویش همی بر/ چند بری...» گفته است:

مورد یادشده - همچون نکات دیگری که پیشتر گفتیم - از یافته‌های ریاحی است؛ یعنی ریاحی به دلالت دهخدا در لغت‌نامه چنین سخنی گفته است. اما مؤلف، بی اعتنا به این امر، چنین آورده است:

لغت فرس و صحاح‌الفرس، «بر» و «بری» را «پز» و «پزی» نقل کرده‌اند و دهخدا نیز آن را ذیل شاهد «پختن» ذکر کرده که بی تردید نامناسب و غلط است. (ص ۹۵)

در لغت‌نامه دهخدا ذیل واژه سرکش (علیرغم حضور این بیت در دیوان و مجموعه آثار سنایی [لابد می‌خواسته‌اند بگویند «علیرغم عدم حضور...»]) به سنایی نسبت داده شده و در همین مأخذ ذیل واژه سرود به نام کسایی آمده است. (ص ۱۱۸)

مؤلف نیز تمام این نکات را به نام خود ثبت کرده است (ص ۱۴۷).

۴. ریاحی برای شعر ۱۲ بیتی «صبح آمد و علامت مصقول برکشید...» هفت منبع و متن مهم را که با ابیات آن مرتبط بوده، با ذکر نشانی دقیق، معرفی کرده است.

۸. ریاحی بیت «ندانند دل آمرغ پیوند دوست...» را در بخش اشعاری که از کسایی نیست آورده و گفته است:

در صحاح نخجوانی (ص ۱۶۱) به نام کسایی آمده، در حالی که لازار (ص ۹۴) آن را با استناد به لغت فرس به ابوشکور نسبت داده است. (ص ۱۱۵)

تمام این قطعه (به استثنای بیت ۸۱) در المعجم (چاپ ۱۳۱۴ مدرس، ص ۲۵۸-۲۶۰) آمده است. بیت ۸۱ را نفیسی در تاج‌المآثر تاج‌الدین حسن نظامی به دنبال دو بیت قبلی و نیز به صورت تنها، بی نام گوینده در ترجمه کتاب الفتوح از ابن‌اعثم کوفی یافته است؛ و همین بیت به دنبال مطلع، با اندک تغییر در مصراع دوم، بی نام گوینده در سندبادنامه (ص ۲۲۱) و نیز دو بیت نخستین در کلیله و دمنه (چاپ مینوی، ص ۲۲۰) آمده است. عباس اقبال ضمن مقاله‌ای در مجله ایران‌شهر... دو قطعه را... یکی دانسته... مولوی دو بیت اول را با اندک تغییری... آورده است... (ص ۷۷)

مؤلف نیز پس از رونویسی موارد یادشده گفته است:

به همین روی برخی در انتساب این شعر به کسایی شک کرده‌اند. (ص ۱۵۳)

ظاهراً منظور او از «برخی» استاد ریاحی است.

رونویسی‌های مؤلف تمامی ندارد، اما به نظر می‌رسد همین مقدار جهت آشکار ساختن سرقات وی کافی باشد.

غلط در ضبط صحیح واژگان و غلط‌های مطبعی

در بخشی که مربوط به شرح کشفیات مؤلف چاپ جدید دیوان کسایی بوده برخی اشتباهات وی در ثبت و ضبط ابیات اشاره شد. در اینجا نیز به برخی اشتباهات عجیب او در ضبط واژه‌ها و به شواهد ناآشنایی وی با وزن شعر و نیز غلط‌های مطبعی چاپ او، که بسیار است، به اختصار اشاره خواهد شد:

۱. در اولین نگاه به شعر دوم متن (ص ۷۱) گمان می‌رود که کسایی صاحب یک مسمط شده است:

تشبیه موی سپید و روی سیاه چون سر من سپید دید بتم
گفت تشبیه شب و سخت عجب گفت موی سپید و روی سیاه
همچو روز است در میانه شب

اما روشن است که عنوان شعر را که «تشبیه موی سپید و روی سیاه» است جزو شعر محسوب داشته‌اند و شکل و شمایل این قطعه را به‌مانند مسمط درست کرده‌اند. در مصراع دوم نیز «شیب» را «شب» نوشته‌اند. ذکر عنوان در جای مصراع در شعری دیگر (ص ۷۶) نیز رخ داده است.

۲. آورده‌اند (ص ۷۱): هیچ نپذیری چون زال نبی باشد مرد؛
صحیح: زال.

۳. آورده‌اند (ص ۷۲): گویی همی شبه به زمرد در او ژنند؛
صحیح: در او ژنند.

۴. آورده‌اند (ص ۷۲): همچون سفال تو که به آبش فرو زنند؛
صحیح: نو.

۵. آورده‌اند (ص ۷۳): به جَزَع ماند یک بر دگر سپید و سیاه؛
صحیح: جزع.

۶. آورده‌اند (ص ۷۳): سیاه زنگ را ماند چو بر هم تاختن
گیرد؛ صحیح: سپاه (مراد زلف معشوق است).

۷. آورده‌اند (ص ۷۴): کز بامداد کله مقصور بر کشید؛
صحیح: مصقول.

۸. آورده‌اند (ص ۷۵): نشیدی که کنند ماه تبه جامه خویش؛

صحیح: کند، خیش.

۹. آورده‌اند (ص ۷۶): تا ما به یاد خواجه دگر بار پر کنیم/ از
خوشه اکحل و قیفال و باسلیق؛ صحیح: از خون خوشه.

۱۰. آورده‌اند (ص ۷۷): نهیب مرگ بلرزاند همی شب و روز/
چون کودکان بدآموز را نهیب دوال؛ صحیح: چو.

۱۱. آورده‌اند (ص ۸۱): بیمارم از نهیب عقب رنجه/ درد دلم
گرفته و تب باده؛ صحیح: تب.

۱۲. آورده‌اند (ص ۸۲): طبایع گر ستون تن ستون را هم به
پوسندین؛ صحیح: ببوسد بن.

منابع

- اسدی طوسی، ابونصر علی بن احمد (۱۳۵۴). گرشاسپ‌نامه. به‌اهتمام حبیب یغمایی. تهران: طهوری.
- فرهنگ فارسی مدرسه سپهسالار (منسوب به قطران) (۱۳۸۰). به تصحیح علی اشرف صادقی. تهران: سخن.
- کسایی مروزی (۱۳۶۷). کسائی مروزی؛ زندگی، اندیشه و شعر او. تألیف محمد امین ریاحی. تهران: علمی.
- کسایی مروزی (۱۳۹۶). دیوان حکیم کسایی مروزی. تألیف محمدباقر نجف‌زاده. تهران: زوار.

گزارش